

Leo Lucassen en Wim Willems, *Gelijkheid en onbehagen. Over steden, nieuwkomers en nationaal geheugenverlies* (Uitgeverij Bert Bakker: Amsterdam, 2006) 143 p. ISBN 10 90 351 3107 x; Leo Lucassen en Wim Willems (ed.), *De krachtige stad. Een eeuw omgang en ontwikkeling* (Uitgeverij Bert bakker: Amsterdam 2007) 303 p. ISBN 978 90 351 3106 4.

In het eerste van de hier te bespreken boeken zijn onder meer de oraties van de auteurs afgedrukt. Zij bezetten gezamenlijk een leerstoel sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden/Campus Den Haag. Aan het eind van de programmatische oratie van Wim Willems (p. 64-65) beroept hij zich op een advies van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO), *Eenheid, verscheidenheid en binding. Over concentratie en integratie van minderheden in Nederland* (SDU: Den Haag, 2005). Volgens dit advies vormen 'gemeenschappelijke verhalen een belangrijke strategie voor bindingen tussen mensen (van verschillende herkomst, AK)'. Ook volgens Willems is 'een stedelijke gemeenschap (...) een optelsom van vertellingen, door eigen inwoners of door anderen'. Als historicus wil hij recht doen aan 'de dynamiek van hun verhalen tezamen'. Alleen zo 'valt er greep te krijgen op gezamenlijke aspecten van het historisch bewust-zijn'. De verwijzing naar het RMO-advies keert terug in het inleidende stuk van Willems in de bundel die de beide jonge hoogleraren het jaar daarop redigeerden (p. 35). Volgens de RMO dient 'de overheid actief op zoek te gaan naar gedeelde verhalen', naar een 'overkoepelende geschiedenis'. Elders in de bundel verwijst sociologe Tineke Lupi ook naar het overheidsbeleid (p. 55): het kabinet heeft het versterken van de bindingen tussen burgers tot inzet van beleid gemaakt; het vraagstuk van migranten zou alleen op te lossen zijn als mensen zich meer bij elkaar betrokken voelen. Willems wil hierop aansluiten door een vorm van geschiedschrijving waarin alle stadsbewoners (ongeacht hun herkomst) hun verhalen kwijt kunnen.

Dit uitgangspunt riep bij mij de vraag op: wordt hier nu de RMO ingezet om een bepaalde historische aanpak te legitimeren, of is het andersom: laat de historicus zich inschakelen in de vormgeving van het kabinetsbeleid? Voor het laatste pleit dat de bundel tot stand is gekomen op verzoek van het Ministerie van VROM. Het ministerie had behoefte aan een historische verdieping van het beleid, zo blijkt uit het voorwoord. Voor het eerste pleit dat Willems al sinds jaar en dag bezig is verhalen van stadsbewoners, c.q. Hagenaars te verzamelen. Op basis daarvan publiceerde hij verschillende boeken. Ik wil hem dus het voordeel van de twijfel gunnen en hem geen instrumentele geschiedschrijving in de schoenen schuiven. Dat neemt niet weg dat er in zijn benadering een sterk normatief element zit, dat, toevallig of niet, samenvalt met het kabinetsbeleid. In de conclusie van de bundel wordt dit nog eens bevestigd: '... het zichtbaar maken en verbinden van verschillende stemmen van bewoners in een gemeenschappelijk referentiekader kan een nuttige functie vervullen in de realisatie van een gezamenlijke band. Het geheugen als opstap tot een verbindend verhaal kan de beoogde sociale cohesie op z'n minst een stap dichterbij brengen' (p. 260). Als doel van geschiedschrijving is dit niet alleen normatief, het is ook nog eens romantisch. Iedereen die vertrouwd is met de methode van mondeling geschiedschrijving weet dat 'herinnering' vaak moeilijk te scheiden is van heimwee, nostalgie en vertekening. Willems lijkt zich hiervan wel bewust te zijn, getuige zijn uitspraak 'heimwee naar de verloren tijd en een geblokkeerd historisch geheugen versterken elkaar nogal eens' (p. 258), maar daarmee lost hij het probleem niet op. Op welke gronden beslist hij eigenlijk over de historische waarde van deze verhalen? De geformuleerde uitgangs-

punten doen vrezen dat die gronden louter normatief zijn, namelijk hun betekenis voor de vorming van een op elkaar betrokken stedelijke gemeenschap.

Het mag duidelijk zijn dat ik over dit element in deze publicaties niet enthousiast ben. Duurzame geschiedschrijving kan niet gebaseerd zijn op een verzameling subjectieve verhalen die op grond van beleids- of andere normen met elkaar in verband worden gebracht. Dat geldt wat mij betreft ook voor de tegenhanger hiervan, namelijk de inzet van de ‘vaderlandse geschiedenis’ (lees: het ‘verhaal’ van alleen de witte Nederlanders) als middel om de integratie van nieuwkomers te bevorderen. In *Gelijkheid en onbehagen* vegen Willems en Lucassen terecht de vloer aan met de traditionele en in feite belegen visie op de ‘vaderlandse geschiedenis’ van onder meer Paul Scheffer, een van de belangrijkste protagonisten van dit idee. Net als de ‘stedelijke gemeenschap’ bij Willems is ‘het vaderland’ bij Scheffer en andere cultuurnationalisten een sterk normatief en ideologisch geladen begrip, waar een historicus zich beter verre van kan houden. Ook de canon van de vaderlandse geschiedenis wordt door Lucassen en Willems kritisch onder de loep genomen, vooral het gebrek aan aandacht voor de sociale en culturele dynamiek die de migratie door de eeuwen heen in de Nederlandse samenleving teweeg heeft gebracht. Het belang daarvan is vooral dat het duidelijk maakt dat er niet zoiets als een Nederlands ‘volk’ met een ‘eigen’ geschiedenis bestaat.

Voor zover het doel van Lucassen en Willems is de geschiedschrijving van de stad (en het land) te verrijken en te verbreden door ook de rol en betekenis van migratie en migranten daarin te betrekken, kan ik hun aanpak wel onderschrijven. Daarvoor is echter een analytische en geen normatieve aanpak wenselijk. Gelukkig vinden wij in de bundels ook een aantal uitstekende artikelen waarin de normatieve uitgangspunten van de overheid en anderen kritisch worden geanalyseerd. De meeste zijn gebaseerd op elders al gepubliceerd wetenschappelijk onderzoek dat nu voor een niet specialistisch publiek wordt uitgelegd. Lucassen verwijst regelmatig naar zijn bevindingen uit het fraaie vergelijkende onderzoek (*The Immigrant Threat*) naar de vestiging en integratie van negentiende- en twintigste-eeuwse migratiestromen van etnische groepen in Europa: de Italianen, de Polen en de Ieren in de negentiende eeuw in respectievelijk Frankrijk, Duitsland en Engeland in de negentiende, en de West-Indiërs, Turken en Algerijnen in respectievelijk Engeland, Duitsland en Frankrijk in de twintigste eeuw. Dat onderzoek bevestigt in feite de oudere Chicago-school opvattingen over de toenemende acceptatie en integratie van migranten na drie generaties. In zijn oratie verbindt Lucassen dit verhaal met sociale in- en uitsluitingsprocessen op stedelijk niveau, waardoor de migratiegeschiedenis wordt ingebed in een algemeen sociaal-stedelijk historisch analysemodel.

In het licht van hiervoor genoemde normatieve uitgangspunten van Willems vond ik vooral enkele artikelen opvallend die de waarde van het begrip ‘stedelijke gemeenschap’ ter discussie stellen. Op basis van haar proefschrift bestrijdt Tineke Luppi mijn inziens terecht de steeds weer opduikende mythe dat ‘de (arbeiders)buurt’ een op elkaar betrokken gemeenschap zou (moeten) zijn. De netwerken en sociale verbanden van de wijkbewoners zijn veel diverser en breder dan hun woonbuurt; bovendien is de bewoning dynamisch door met de geografische verbonden sociale mobiliteit. Deze conclusie is al vaker getrokken (lees bijvoorbeeld de fraaie analyse van Gribaudo over Turijn) en wordt hier als kritiek op het kabinetsbeleid geformuleerd. Een andere interessant voorbeeld van netwerkvorming buiten de stedelijke gemeenschap beschrijft Paul van de Laar. Hij laat zien dat de transnationale en onderlinge banden van de Kaapverdianen in Rotterdam veel sterker zijn dan die met de overige

Rotterdamers, maar dat dat hun integratie en maatschappelijk succes helemaal niet in de weg staat.

Gelukkig hebben de samenstellers dus ook auteurs toegelaten die (zij het impliciet) kritisch zijn op hun eigen uitgangspunten. Beide bundels zijn interessant, mede omdat zij de tegenspraak zelf organiseren. Zij zijn bovendien ook voor de niet ingewijden uitstekend leesbaar. Dat Bert Bakker ze alle twee in eenzelfde opmaak heeft uitgegeven zou er op kunnen wijzen dat dit het begin van een reeks is, maar daarvoor worden verder geen aanwijzingen gegeven.

Ad Knotter

Sociaal Historisch Centrum voor Limburg / Universiteit Maastricht

Jacco Pekelder, *Sympathie voor de RAF. De Rote Armee Fraktion in Nederland, 1970-1980* (Amsterdam: Mets & Schilt, 2007) 367 p. ISBN 978-90-5330-579-9.

De Utrechtse historicus Jacco Pekelder, tot voor kort verbonden aan het Duitsland Instituut, heeft een leesbaar en leerzaam boek geschreven over de acties, meningen en gevoelens in Nederland rondom de Duitse terroristische organisatie Rote Armee Fraktion. Pekelder is op verschillende terreinen actief. In de eerste plaats geeft hij een schets van het radicale politieke klimaat in de Bondsrepubliek en in Nederland. In de tweede plaats maakt hij een nauwgezette reconstructie van de gebeurtenissen in de jaren zeventig en de fase 1977-1978 in het bijzonder. In de derde plaats probeert hij de sympathie voor de RAF in Nederland te verklaren. In de laatste plaats evalueert hij het Nederlandse beleid destijds en trekt hij enkele conclusies over de manier waarop een overheid met terrorisme om kan gaan.

Pekelders historische schets van de jaren zestig en zeventig is een inleiding die in deze omvang en diepgang nog niet in het Nederlands bestond. Hij beschrijft het ontstaan van het terrorisme uit studentenbeweging, rebellerende jeugdcultuur, derde wereld cultus en romantisch radencommunisme. Ook geeft hij een drietal biografische schetsen van de in Nederland gevangen genomen terroristen: Knut Folkerts, Gert Schneider en Christoph Wackernagel. In deze schetsen gaat Pekelder dieper in op zowel het politiek-culturele klimaat van de Bondsrepubliek als op het individuele radicaliseringsproces. Duidelijk is dat onvrede over de gebrekkige denazificatie en de trouw aan de grote bondgenoot Amerika hierin een belangrijke rol speelden. Maar ook individuele lotgevallen zijn van invloed op deze radicalisering: ondanks een behoorlijke intelligentie werd vaak de opleiding afgebroken. De vriendenkring vertoonde vaak sektarische trekjes. Aspirant-terroristen woonden in de regel in een sterk gepolitiseerde *Kommune* of *Wohngemeinschaft*, daar voltrok zich het definitieve radicaliseringsproces.

Ook het linkse milieu in Nederland komt aan de orde. Voor zijn verhaal over de Nederlandse advocaten van de RAF en verwante steuncomité's had Pekelder de beschikking over een unieke bron: het archief van de RAF-advocate Josephine Dubois. Dit berust momenteel bij het IISG. Ook de berichtgeving in de Nederlandse media komt uitvoerig aan bod. Duidelijk is dat de Nederlandse media te allen tijde bereid waren de Duitse regering en politiek het 'nadeel van de twijfel' te geven. De angst voor een *Überwachungsstaat* zat diep bij dit deel van links. Zij zagen de Bondsrepubliek als een spookbeeld dat zich ook naar Nederland kon uitbreiden.